

KATARINA
MITROVIĆ

Vladarke iz Praiskona

Najstarije srpske
knjeginje, županice i
kraljice

■ Laguna ■

SADRŽAJ

<i>Prolog</i>	11
I) U drevnoj Duklji, zaboravljenom kraljevstvu odiskona	17
KOSARA: <i>Prauzor srpske svetiteljke</i>	21
JAKVINTA: <i>Prva fatalna žena u srpskoj istoriji</i>	30
DESLAVA: <i>Životopis upisan u službeni dokument</i>	37
II) Srbija Vukanovića između dva carstva i jednog kraljevstva	41
JELENA: <i>Jedina Srpkinja među ugarskim kraljicama</i>	45

MARIJA:	
<i>Lepolika kneginja slovenskog severa</i>	51
SOFIJA ARPAD:	
<i>Nesuđena carica koja je pisala pisma</i>	57
III) U senci sna o kraljevskom vencu – doba	
rodonačelnika svetorodne dinastije	63
ANA:	
<i>Tajnovita supruga i majka i belodana svetiteljka</i>	68
EVDOKIJA ANĐELINA KOMNINA:	
<i>Povest o prvom posvedočenom razvodu među Srbima</i>	76
ANA DANDOLO:	
<i>Prvovenčana srpska kraljica</i>	86
IV) Ka kraljevstvu svih srpskih i pomorskih	
zemalja – doba prvih Nemanjića	93
ANA ANĐEO:	
<i>Oklevetana lepotica zagonetnog usuda</i>	97
BOLESLAVA ASENOVA:	
<i>Čuvarica najstarije srpske zastave</i>	110
JELENA ANĐEO NAREČENA ANŽUJSKA:	
<i>Svetilnik darovan otačastvu</i>	117
V) Vreme uspona – od kraljevstva srpskih	
i pomorskih zemalja ka carstvu Srba i Grka	135
KATELINA ARPAD:	
<i>Kći ugarskog naroda od carskog plemena</i>	139

JELISAVETA ARPAD: <i>Monahinja supružanskog usuda</i>	156
SIMONIDA PALEOLOGINA: <i>Svevremena supruga-devojčica rođena u carskoj porfiri</i> . . .	167
MARIJA PALEOLOGINA: <i>Životopis satkan od naslućivanja</i>	180
VI) Prolazni trenutak zenita – u carstvu	
Srbije i Romanije	191
JELENA STRACIMIROVA: <i>Kraljica pletivom istorijske sudbine uzdignuta do carice</i> . . .	197
Bibliografija	217
<i>Izvori</i>	217
<i>Literatura</i>	220
Indeks ličnih imena	229
<i>O autorki</i>	239

PROLOG

Knjiga koju čitalac ima pred sobom povest je o kneginjama i kraljicama srpskim i princezama srpskog porekla od najstarijih pisanim izvorima posvedočenih vremena do sredine XIV stoleća i zenita carstva Stefana Dušana. Reč je o ukupno 17 životopisa. O majkama, suprugama, sestrama i kćerima članova najstarije vladarske dinastije u Srba, u istoriografiji poznate pod imenom Vlastimirovići, nije se sačuvao nikakav trag. Prema kazivanju vizantijskog cara i pisca Konstantina VII Porfirogenita (913–959), srpski vladarski rod vodio je poreklo od prvog kneza koji je Srbe doveo na prostore južno od velikih reka Save i Dunava, oko 630. godine. Taj prvi knez umro je pre 680. godine i pojave Bugara na obalama donjeg Dunava. Njegovi naslednici, knezovi Višeslav, Radoslav i Prosigoj, poznati su samo po imenu. Tek od vremena kneza Vlastimira, koji je živeo i vladao sredinom IX veka, s pojedinim članovima vladarske dinastije povezuje se pokoja uzgredna vest. Reč je o glasovima proisteklim iz nemirnih zbivanja, u

koja su srpski knezovi i prinčevi bili upleteni silom prilika, trudeći se da između ukrštenih interesa Vizantije i Bugarskog carstva sačuvaju zemlju, narod i presto. Sve te vesti, koje donosi Porfirogenit, obogaćene podacima iz retkih sačuvanih dokumenata i vizantijskih i franačkih hronika, nedovoljne su da bi se napisala njihova istorija. Dakle, drevna vremena nisu ostavila dovoljno podataka ni za jednu čestitu *mušku* a nekmoli *žensku* istoriju.

Stoga našu priču započinjemo najstarijom kneževinom i kraljevinom Dukljom i dinastijom Vojislavljevića. Prve pomenute su kneginja Kosara i kraljica Jakvinta, čiji su likovi u *Letopisu popa Dukljanina* skrojeni tako da u potpunosti odgovaraju ličnostima njihovih supruga, kneza Jovana Vladimira i kralja Bodina. Dukljanski krug završava se kratkom pričom o kneginji Desislavi, supruzi poslednjeg kneza Mihaila, koja je ujedno prva žena među Srbima za koju se pouzdano zna da je sklapala poslovne ugovore. Iz Duklje pogled podižemo prema Raškoj prve polovine XII veka, u to doba pod vlašću velikih župana od roda Vukanovića, koji su po svoj prilici bili u srodstvu sa Vojislavljevićima. Reč je o kraljici Jeleni i kneginji Mariji, dvema kćerima velikog župana Uroša I, koje behu *tuđa sudbina*. Jelena je bila jedina Srpkinja koja se udala za nekog ugarskog kralja, dok je Marija pošla za jednog češkog kneza. Njihove kćeri ostavile su traga u dinastičkoj istoriji poljskih Pjasta, a jedna njihova sinovica postala je majka i baka pojedinih članova najstarijeg ruskog vladarskog roda Rjurikovića. Međutim, o ženi koja ih je donela na svet, supruzi velikog župana Uroša I, nije poznato gotovo ništa, ne znamo joj ni ime, ni poreklo, niti bilo kakvu pojedinost. Sofiji Arpad, kćeri kraljice Jelene, bila je namenjena sudbina nemačke carice, koja ju je, nažalost, mimoišla. To, međutim, toj otmenoj princezi srpskog porekla nije smetalo da vodi vrlo živu prepisku sa članovima svoje porodice i drugim istaknutim ličnostima.

Počev od sredine XII veka, sa stupanjem Nemanjića na istorijsku pozornicu, prilike su se znatno promenile. Više je pisanih izvora i arheoloških nalaza delimično i stoga što su se i sami Nemanjići trudili da pokažu kako istorija srpske države počinje upravo sa njima. Uprkos povoljnim okolnostima i velikoj pažnji koju je Stefan Nemanja privlačio, o njegovoj životnoj saputnici, velikoj županici Ani, malo se toga zna, dok se supruzi velikog kneza i kralja Vukana, njenog – pretpostavlja se – najstarijeg sina, ne zna čak ni ime, iako je iz tog braka rođeno nekoliko sinova koji su za sobom ostavili neprekinuti niz muških potomaka sve do oca i brata kneginje Milice, izabranice kneza Lazara Hrebeljanovića. Potom slede supruge Stefana Prvovenčanog i njegovih sinova, zatim sinova Uroševih sinova i tako u neprekinutom nizu sve do Stefana Dušana, cara Srba i Grka. Evdokija, Ana Anđeo, Simonida i Marija Paleologina bile su Grkinje, dok su Beloslava, Teodora i carica Jelena bile Bugarke. Srpske kraljice bile su i dve Mađarice, rođene sestre Katelina i Jelisaveta Arpad. Među kraljicama nalazi se i jedna Venecijanka – Ana Dandolo, potomkinja veoma stare i ugledne aristokratske porodice u gradu na lagunama. Po mnogo čemu neobična i zagonetna bila je kraljica Jelena, supruga Uroša I. O njenom poreklu ni danas se ne bi moglo reći da je sa sigurnošću odgonetnuto.

Čitaocu će verovatno biti neobično to što su ove pripovesti umetnute u *muške* teme kao što su međunarodni odnosi, dinastička istorija, prevrati, ratovi, savezi i slično. Drugačije se nije moglo jer građa, koja istoričaru stoji na raspolaganju, u velikoj meri sputava njegov hod kroz lavirinte prošle stvarnosti. Kraljica Jelena jedina je proglašena za svetiteljku, te zahvaljujući toj okolnosti postoji njeno žitije. Premda ga je napisao arhiepiskop Danilo II, koji je sa njom godinama održavao prijateljske odnose i bio u prilici da upozna njen karakter, osećanja, razmišljanja i životne okolnosti, ono ipak

ne pruža celovit prikaz Jelenine slojevite ličnosti. Ostale junakinje se u žitijima ili uopšte ne pominju ili se pisci na njih osvrnu tek uzgred, kao što je slučaj sa velikom županicom Anom i kraljicom Katelinom, čiji su likovi veoma tipizirani i predstavljeni isključivo u ulogama odanih supruga i posvećenih majki. Jedan pozniji životopisac kraljicu Simonidu prikazao je kao zlu maćehu koja je svog ostarelog supruga kralja Milutina nagovorila da oslepi sina Stefana. Vizantijski pisci i zapadni hroničari samo uzgred pominju supruge srpskih vladara. Jedini izuzetak predstavlja monah Joasaf, nekadašnji car Jovan VI Kantakuzin, koji je Jeleni, supruzi Stefana Dušana, posvetio nekoliko strana svog dela pisanog uglavnom po sećanju u koje se uzdao. Mnoštvo dokumenata dubrovačke, venecijanske, ugarske i papske provenijencije otkriva o našim junakinjama često i više nego što bi se moglo očekivati. Imena nekih od njih sačuvana su u vladarskim pomenicima tako da su čitana na liturgijama zajedno sa imenima njihovih muževa, sinova i unuka. Pažljivim iščitavanjem srpskih i grčkih povelja, uglavnom darovnica za manastire, ponešto se može naslutiti, u retkim slučajevima čak i dokučiti. Zidovi manastira i crkava ukrašeni su njihovim portretima, ali se i u pouzdanost takvih svedočanstava može opravdano sumnjati zbog sklonosti umetnika da ženske likove prikazuju tipski. Neke freske su uništene ili izbledele, a neke od naših junakinja nikada nisu bile portretisane. Arheolozi su se utrkivali da im pripisuju pojedine svoje nalaze, uglavnom naušnice i prstenje, mada se i u takva tumačenja malo može pouzdati. Za većinu njih nije poznato ni kada ni gde su sahranjene. Jedini način da se dopre do njihovih glasova bilo je lagano i strpljivo traganje po dominantno muškim narativima i izvlačenje na svetlo dana činjenica, podataka, slutnji, pretpostavki da bi se od tih često nepovezanih komada sklopio mozaik jednog ženskog bivstvovanja omeđenog vremenom i

prostorom i neodvojivog od *mužastvenog* vrednosnog okvira, i to kako onovremenog tako i sjevremenog.

Viđen očima modernog historičara, položaj žene u srednjem veku kretao se između dva oštro suprotstavljena stereotipa – Bogorodice kao uzvišenog simbola čednosti i materinstva i Eve koja je zbog urođene slabosti poslušala zmiju i time ceo ljudski rod osudila na izgon iz stanja prvobitnog blaženstva. Dakle, ženu odlikuju zavisnost od muškarca, emotivna ranjivost, duhovna slabost, duševna nezrelost, nedostatak trezvenosti i suštinska povodljivost za zmijom, to jest arhetipskim zlom. Na suprotnoj strani stoji ideal Device i Bogomajke, u osnovi nedostižan za Evine potomkinje, od kojih se očekivalo da rađaju i time obezbeđuju nastavak loze i ljudskog roda u celini. Istina, pravni okviri srednjovekovnih država i društveni običaji nametali su ženama uslovno podređen položaj. Devojke su bile zavisne od svojih očeva i braće ili, ukoliko njih nije bilo, od stričeva i drugih rođaka ili staratelja, dok su udate žene bile potčinjene muževima ili odraslim sinovima. Nešto više slobode uživale su udovice i monahinje, mada je u korenu takvih povlastica stajalo odricanje od ponoće života. Spisi iz pera muškaraca, i to uglavnom monaha i sveštenika obavezanih zavetom neženstva i celomudrenosti, kao i strogi pravni propisi, kako kanonski tako i civilni, ipak ne daju posve istinitu sliku o svakodnevici žena u srednjem veku. U jednom svom historiografskom i književnom radu posvećenom damama XII stoleća veliki francuski medievista Žorž Dibi (1919–1996) zaključio je da su žene raspolagale i te kako velikom moći kao dame, ljubavnice, supruge, majke i device. Još jedna osobina davala im je izuzetnu moć, a to je sposobnost komunikacije sa svetom mrtvih. Nažalost, nama nisu bili na raspolaganju izvori kakvima se služio Žorž Dibi da bismo mogli izvesti slične ili potpuno drugačije zaključke kada je reč o prostoru koji su

Srbi naseljavali u srednjem veku. Ipak, ma kako bili fragmentarni, nedostatni i tendenciozni, spisi i dokumenti kojima smo se koristili nesumnjivo pokazuju da se srpske kneginje i kraljice teško mogu uklopiti u stereotipne predstave srednjovekovnih pisaca i njihovih modernijih tumača. Štaviše, pred našim očima iskrsavaju likovi stamenih, obrazovanih, samosvesnih, odlučnih, hrabrih, samostalnih i proaktivnih žena obdarenih višestrukim talentima, koje su bez svake sumnje umele da umnožavaju.

I

**U DREVNOJ DUKLJI,
ZABORAVLJENOM
KRALJEVSTVU
ODISKONA**

Vizantijski car i pisac Konstantin VII Porfirogenit (913–959) u delu *Spis o narodima* kazuje da su Srbi sredinom X veka naseljavali nekoliko primorskih i kontinentalnih oblasti zapadnog Balkana, koje su se do tog vremena razvijale kao *sklavinije* (kneževine) sa *arhontima* (knezovima) na čelu, pod vrhovnom vlašću carstva Romeja. Najzapadnija srpska zemlja bila je Neretljanska oblast (Paganija) između reka Cetine i Neretve, sa ostrvima Mljet, Korčula, Brač i Hvar. Na jug od Neretve prema Dubrovniku pružalo se Zahumlje (Hum). Travunija i Konavli prostirali su se od Dubrovnika do prilaza Kotoru. Područje južno od Kotora, prema gradovima Baru, Ulcinju i Lješju, nazivanim i *kasteli Drača* jer su bili u Dračkoj oblasti, pripadalo je Duklji, koja je ime dobila po antičkom gradu *Doclea*, čije se ruševine i danas mogu videti nedaleko od Podgorice. Četiri primorske oblasti bile su planinskim stranama odvojene od kontinentalnih zemalja Srbije i Bosne. Srbija se pružala na istok do reke Ibra, u to vreme u

graničnom pojasu prema Bugarskoj. Bosna je isprva bila geografska oblast u dolini istoimene reke u sastavu Srbije. Unutar srpskih zemalja postojale su manje teritorijalne jedinice – župe, sa županima na čelu, i nekoliko naseljenih gradova.

Uprkos teritorijalnoj rascepanosti i postojanju više kneževina čiji su se vladari međusobno borili za prevlast, vizantijski spisi sredinom X veka o Srbima govore kao o narodu kod kog je proces izgradnje svesti o zajedničkoj etničkoj pripadnosti daleko odmakao nadilazeći lokalne nazive i plemensku podeljenost.

Prema kazivanju pisca *Barskog rodoslova*, koga uobičajeno nazivaju pop Dukljanin, poslednjih decenija X veka primorskim oblastima Zahumljem, Travunijom i Dukljom, kao i Podgorjem u zaleđu, vladali su sinovi dukljanskog kneza Hvalimira – Dragimir je držao Hum i Travuniju, Petrislav Zetu, dok je najmlađi Miroslav gospodario Podgorjem. Jednog dana Miroslav je krenuo u posetu najstarijem bratu Petrislavu. Ukrcao se na brod u nameri da pređe Skadarsko jezero kada se iznenada podigla snažna oluja, koja je uništila lađu s mladim vladarem i njegovom pratnjom. Tako je Petrislav nasledio i Miroslavljevu zemlju. Nedugo potom rodio mu se sin jedinac Vladimir. Petrislav se rano upokojio. Sahranjen je u Svetoj Mariji Krajinskoj na južnim obalama Skadarskog jezera. Tako je Vladimir gotovo još uvek u dečaćkoj dobi postao dukljanski knez. Pop Dukljanin dalje kazuje da se u vreme vladavine Hvalimirovih sinova u bugarskom narodu podigao Samuilo, koji se proglasio za cara, i ratovao je sve dok Grke nije isterao iz cele Bugarske. Reč je o borbi koju su protiv vizantijske vlasti povelili komitopuli, četvorica sinova komesa Nikole. Među njima vrlo brzo prevagu je odneo Samuilo. Ustanak je izbio u jugozapadnoj Makedoniji, između Prespe, Ohrida i Bitolja, 976. godine.

KOSARA

PRAUZOR SRPSKE SVETITELJKE

Kosara, poznata i po hrišćanskom imenu Teodora, stečenom na krštenju, bila je kći bugarskog cara Samuila i Agate, Grkinje rodom iz Drača, čiji je otac bio ugledni gradski velikaš Jovan Hrisilije. U vreme kada je njen otac krenuo u pohod na Duklju i druge primorske zemlje i gradove, Kosara beše stasala za udaju, kao i njena sestra Miroslava.

Prema svedočenju barskog letopisca, dukljanski knez Vladimir još u dečačkom dobu odlikovao se vrlinama kao što su mudrost i svetost, skromnost i posvećenost veri. Očekujući Samuilov napad, mladi knez se sa braniocima sklonio na brdo Oblik. Po svoj prilici to je današnji Taraboš u blizini Skadra. Samuilo je deo vojske ostavio podno Oblika, dok je ostatak snaga uputio na Ulcinj. Za vreme opsade dogodilo se prvo čudo kojim je gospod proslavio mladog Vladimira. U gori Oblik živelo je mnoštvo zmija otrovnica, od čijeg ujeda su stradavali ljudi i životinje. Na Vladimirove molitve Bog je taj kraj očistio od napasti. Da bi vojnike, podanike i zemlju

poštedeo velike patnje, mladi knez predao se Samuilu, koji ga je kao zarobljenika poveo u prestoni grad Prespu. Vladimirov životopisac zabeležio je reči koje je on tom prilikom tobože izgovorio: *Dobar pastir dušu svoju polaže za ovce svoje. Bolje je, dakle, braćo, da ja dam dušu svoju za vas sve i predam dragovoljno telo da ga kolju i ubiju, nego da vi stradate od gladi i mača.** Za to vreme Samuilo je opsedao Ulcinj, spalio je Kotor i Dubrovnik, pustošio je *primorske i zagorske oblasti* sve do Zadra, tako da je izgledalo da je zemlja ostala bez stanovnika. Na povratku je prošao kroz Bosnu i Rašku, koju je tom prilikom podredio svojoj vlasti. Istoričari smatraju da su se opisani događaji zbili 998. ili 1009/1010. godine.

Vreme u tamnici Vladimir je provodio u postu i neprekidnoj molitvi. Anđeo gospodnji najavio mu je da će ga Bog izbaviti sužanjstva, te da će posle izvesnog vremena primiti mučenički venac. Vladimir se veoma obradovao predskazanju, tako da je još upornije istrajavao u pobožnom raspoloženju. Nedugo potom u tamnicu se u pratnji sluškinja spustila Kosara. Nadahnuta Svetim duhom, poželela je da utamničene umije i opere im noge. Vladimir joj je odmah zapao za oko zbog svoje lepote, otmenog držanja i velike mudrosti. Letopisac veli da ga je zavolela *ne iz strasti, već zato što se sažalila na njegovu mladost i lepotu, i jer beše čula da je on kralj i da je poreklom od kraljevske loze*. Kako je Samuilo već neko vreme razmišljao o njenoj udaji, Kosara mu je priznala da je izbor njenog srca utamničeni Vladimir, te da će radije umreti nego poći za drugoga. Car Samuilo se veoma obradovao rečima svoje kćeri budući da je cenio Vladimira zbog njegovog držanja i vladarskog porekla. Dukljanski vladar je

* Svi korišćeni citati i parafraze su prevod Dragane Kunčer: *Gesta regum Sclavorum* I, prir. Dragana Kunčer, Izvori za srpsku istoriju knj. 7, Latinski izvori knj. 1, Beograd: Istorijski institut; Manastir Ostrog, 2009. Vladimirovo žitije nalazi se na stranama 124–139.

ubrzo oslobođen i izveden pred Kosaru *odeven u kraljevsko ruho*. Pošto je venčanje obavljeno *na kraljevski način*, Kosara i Vladimir zaputili su se u Duklju.

Samuilo je Vladimiru *vratio kraljevstvo otaca njegovih*, kako veli barski letopisac, i dodelio mu je *celu dračku zemlju*, dok je njegovom stricu Dragimiru, gospodaru Travunije, dozvolio da preuzme vlast u svojoj oblasti. Carski hroničar Jovan Skilica takođe navodi da je Vladimir bio Samuilov zet i da je vladao dračkom oblašću, ali ne i samim gradom Dračom: *Jer dok je Tribalijom (Dukljom) i obližnjim oblastima Srbije vladao Vladimir, po kćeri Samuilov zet, čovek pravičan i miroljubiv i pun vrline, prilike su u Draču bile mirne. Brak Vladimira i Kosare bio je pun svetosti i čistote jer oboje danočno behu posvećeni služenju Bogu. Odluka supružnika da se celomudreno predaju služenju Svetoj Trojici podrazumevala je uzdržanje u pogledu bračne ljubavi, zbog čega ovaj vladarski par nije imao naslednika. Vladimir je vladao nad poverenim mu narodom u strahu Božjem i pravedno.*

Kosarina sestra Miroslava bila je udata za Ašota. On je, kao i Vladimir, bio jedan od Samuilovih najuglednijih zarobljenika kao sin solunskog duke Grigorija Taronita, koji je poginuo u jednom okršaju sa Bugarima. Miroslava se u njega zaljubila na prvi pogled. Kao i u Kosarinom slučaju, otac je pokazao razumevanje za kćerkin izbor. Samuilo je Ašotu poverio namesništvo nad samim Dračom, značajnim uporištem na morskoj obali, ali ga je zet uskoro izneverio priklonivši se gradskom patricijatu naklonjenom Romejima. Ašotu je pošlo za rukom da nagovori Miroslavu da se ukrcaju na vizantijsku lađu ukotvljenu nedaleko od Drača i pobegnu. Teodor, Kosarin i Miroslavin ujak, bio je vođa provizantijske stranke u Draču. On je 1005. godine grad predao jednom vojskovođi cara Vasilija II. Za razliku od Ašota, Vladimir je ostao veran tastu do kraja njegovog života.

Bugarska vojska doživela je težak poraz u sukobu sa Vizantincima na Belasici 29. jula 1014. godine. Nekoliko dana kasnije Samuilo je umro od kapi izazvane šokom koji je pretrpeo kada je ugledao svoje ratnike kako, oslepljeni po naređenju cara Vasilija, tumaraju opustelim zemljama. Sve to odrazilo se i na prilike u Duklji i Dračkoj oblasti. Na bugarski presto uzdigao se Samuilov sin Gavriilo Radomir, ali je on ubrzo ubijen u lovu i to od ruke svog rođaka Jovana Vladislava. Jovan Vladislav želeo je da preuzme vlast nad Bugarskim carstvom, koje se pod udarcima snaga cara Vasilija, prozvanog Bugaroubica, sve više osipalo. Samuilo je davnih dana, u vreme preuzimanja vlasti nad zapadnim oblastima Bugarske, pogubio brata Arona i njegovu porodicu, poštedevši samo Jovana Vladislava upravo na molbe Gavriila Radomira. Pop Dukljanin navodi da je Jovana Vladislava lično vizantijski car ulagivanjima podsticao da se osveti za davnašnji zločin izvršen nad njegovim roditeljima i braćom. U osvetničkom žaru poželeo je da se zauvek oslobodi i Vladimira, kome je uputio poziv da ga poseti u Prespi. Kosara je naslutila da ubica njenog brata smeru novu prevaru, zbog čega je zamolila muža da joj dopusti da sama pođe svome rođaku i uveri se u prirodu njegovih namera. Kao davnih dana na očevom dvoru, Kosara je i ovog puta pokazala izuzetnu odlučnost podstaknutu snažnom intuicijom. Jovan Vladislav je Kosaru dočekao prijateljski, obasuvši je pažnjom, posle čega je Vladimiru poslao zlatni krst kao zalog vere da mu neće nauditi. Vladimiru se zlatni krst nije dopao jer mu je zaličio na prevaru, te je od bugarskog cara zatražio da mu pošalje drveni krst *jer Gospod naš Isus Hristos ne beše razapet na zlatnom ili srebrnom već na drvenom krstu*. Jovan Vladislav mu je zaista i poslao drveni krst, i to po dvojici episkopa i jednom pustinjaku, posle čega se Vladimir s malom pratnjom zaputio u Prespu. Jovan Skilica napominje da je bugarski arhiepiskop David bio umešan

u zaveru Jovana Vladislava tako što je Vladimiru od svog gospodara prenosio lažna obećanja i krivokletstva.

Jovan Vladislav je naredio da se duž puta kojim je Vladimir hodio postave brojne zasede kako bi izgledalo da su ga ubili drumski razbojnici. Međutim, dukljanskog kneza su pratile čete anđela, pa su Vladislavljevi ljudi stekli utisak da ga prati velika vojska, zbog čega se nisu usuđivali da ga napadnu. Po dolasku u Prespu Vladimir se odmah zaputio u crkvu. Vest o njegovom dolasku zatekla je Jovana Vladislava za trpezom. Bio je neprijatno iznenađen što je Vladimir uopšte živ, zbog čega je krvnicima ljutito naredio da ga odmah ubiju. Kada je shvatio šta mu se sprema, Vladimir je upitao dvojicu episkopa i pustinjaka zbog čega su ga prevarili, ali su oni od stida zanemeli. Pošto su ga isti episkopi ispovedili i pričestili, Jovan Vladimir je izašao pred crkvu, gde mu je, po carevom naređenju, odrubljena glava. Prema popu Dukljaninu, Vladimirova mučenička smrt odigrala se 22. maja. Istoričari su saglasni da su se opisani događaji zbili 1016. godine. Vladimir je sahranjen u pomenutoj crkvi u Prespi. Ubrzo posle njegove smrti gospod ga je proslavio kao *blaženog mučenika*. Nad njegovim grobom dešavala su se čudesna isceljenja, dok je noću sijala nadnaravna svetlost. Kosara je danima neutešno plakala, zbog čega joj je Jovan Vladislav dozvolio da uzme muževljevo telo i sahrani ga gde želi. Bugarski car veoma se uplašio kada je video da se Vladimir, žrtva njegove podmučnosti, proslavio u gospodu. Posle Samuilove smrti i ubistva svog šuraka Gavrila Radomira Vladimir je verovatno zauzeo kolebljiv stav u pogledu daljeg savezništva s Bugarima, zbog čega je Jovan Vladislav procenio da je bolje da ga ubije.

Kosara je suprugovo telo prenela u Crkvu Svete Marije u Krajini, gde su se nalazili dvorovi dukljanskih vladara. Pod Krajinom se podrazumevala oblast između Skadra, Ulcinja i Drača, odnosno granični pojas koji je Duklju odvajao

od vizantijskih teritorija. Crkva Svete Marije, o kojoj je reč, mogla se nalaziti na južnim obalama Skadarskog jezera, približno na mestu gde i danas postoje ruševine sakralnog objekta iz kasnijeg vremena ili nedaleko odatle, u gradu Svaču, na Šaškom jezeru, gde su se, po svoj prilici, i nalazili Vladimirovi i Kosarini dvori, ili u blizini Elbasana. Letopisac svedoči da je Vladimirovo telo ležalo neraspadnuto i da su se iz njega širili opojni mirisi. Svetac je u ruci držao drveni krst, tobožnji zalag dobrih namera Jovana Vladislava. Na dan Vladimirove mučeničke smrti u crkvi se okupljalo mnoštvo vernika, koji su mu se obraćali s verom i nadom u delotvornost njegovog duhovnog zastupništva. Prema letopiscu, Kosara je ubrzo primila monaški postrig. Ostatak života provela je u Prečistoj Krajinskoj, a kada se upokojila, sahranjena je do muževljevih nogu. Prema jednom poznom navodu iz druge polovine XVIII veka, Kosara je pri Crkvi Svete Marije osnovala i ženski manastir, što je malo verovatno.

Nedugo pošto je pogubio Vladimira, Jovan Vladislav je krenuo u pohod na Duklju. Glavni cilj njegovih napora ipak je bio Drač. Jednog dana, dok je večerao u taboru podno Drača, pred njega je iznenada iskočio vojnik u Vladimirovom obličju. Prestravljeni bugarski car ustuknuo je pozivajući vojnike da ga odbrane od prikaze. Međutim, anđeo s likom dukljanskog kneza snažno ga je udario, posle čega se Jovan Vladislav stro-poštao na zemlju i izdahnuo. Pop Dukljanin veli: *I tako se zbi da najodvratniji ubica, koji beše za ručkom sedeći naredio da se Vladimiru odrubi glava, sam bi za vreme večere ubijen, da postane anđeo smrti.* Jovan Vladislav je poginuo u borbama podno Drača u rano proleće 1018. godine tako što su ga dvojica vizantijskih pešaka izboli kopljima. Posle njegove smrti bugarski odredi povukli su se iz Duklje i Dračke oblasti.

Letopisac naposletku upućuje poziv svojim čitaocima i slušaocima: *Ko želi znati kakve je i kolike moći i čudesa*

udostojio se Gospod učiniti posredstvom blaženog Vladimira, sluge svoga, neka pročita knjigu o njegovim delima, gde su njegovi podvizi redom opisani, pa će saznati da je ovaj sveti čovek zaista bio jedan duh sa Gospodom i Bog beše s njim.

Vladimirovo telo počivalo je u Prečistoj Krajinskoj do 1215. godine, kada je, tako se veruje, preneto u manastir u dolini rečice Kuše, levo od puta koji Elbasan povezuje sa Skadrom. Albanski velikaš Karlo Topija podigao je na tom mestu između 1381. i 1383. godine nov manastir, na albanskom zvani Šin Đon, u koji su mošti položene, o čemu svedoči natpis na grčkom, latinskom i srpskom jeziku. U manastiru se nalazi trospratna kamena grobnica oktogonalnog oblika, koja čuva drveni kivot sa svečevim moštima ukrašen prikazima iz njegovog života.

Premda uspomene na Svetog Jovana Vladimira i njegovu vernu i mudru suprugu kneginju Kosaru nisu postojale u državi Nemanjića, narodno predanje i lokalna crkva čuvali su sećanje na plemenitog vladara iz daleke prošlosti i negovali njegov kult pod srpskom, mletačkom i osmanskom vlašću. Svedočanstva o toj posvećenosti sačuvana su u delima putopisaca s kraja XIX veka – ruskog konzula Jastrebova, francuskog konzula Pukvila i srpskog konzula Brani-slava Nušića. Konzul Pukvil ostavio je opis svečevog kivota u zadužbini Karla Topije, dok je konzul Jastrebov zabeležio da su muslimani, žitelji sela na južnoj obali reke Škumbe u župi Spat, veoma poštovali tog hrišćanskog sveca, kao i da je bratstvo Mrkovića čuvalo Vladimirov krst, koji su svake godine o prazniku Svete Trojice iznosili na planinu Rumiju, gde se nalazila Crkva Svete Trojice. Predanje izričito tvrdi da je u pitanju originalni drveni krst koji je Vladimir u trenutku pogubljenja držao u ruci.